

**UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU”
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ**

**TEZĂ DE DOCTORAT - REZUMAT
DREPTUL LA APĂRARE A PERSOANEI PRIVATE DE LIBERTATE**

Coordonator științific
Prof. univ. dr. Ioan Chiș

Student-doctorand
Ioan-Mihai Giurgea

București
2024

Interesul temei de de cercertare a pornit de la observația că legislația procesual penală și execuțional penală nu reglementează riguros dreptul la apărare a persoanei private de libertate condamnate, așa cum o face în ceea ce privește obligativitatea asigurării asistenței juridice a inculpatului privat de libertate anterior pronunțării hotărârii definitive. Altfel spus, rigoarea sancțiunii lipsei de apărare a persoanei private de libertate lipsește odată cu pronunțarea hotărârii definitive, ca și cum odată încarcerat, condamnatul nu mai trebuie să fie apărat în exercitarea drepturilor sale legitime.

În acest context de reglementare, considerat de noi perfectibil, ne-am propus, ca scop al cercetărilor, să identificăm rolul pe care avocatul îl poate juca în apararea drepturilor și intereselor persoanei private de libertate cu precadere în faza de executare a hotărârii definitive (deci a condamnatului), dar și a celei private de libertate în faza de urmărire penală sau de judecată (a persoanei reținute sau arestate).

Interesul legitim principal al condamnatului este de a parasi penitenciarul cât mai repede, iar pe durata executării pedepsei condițiile de executare să fie cât mai suportabile. În acest punct poate interveni nevoia de asistență juridică specializată. Astfel, acest interes legitim al condamnatului poate da naștere unei situații delicate, anume cea în care condamnatul poate ajunge într-un raport juridic antagonic cu administrația locului de detenție.

Nevoia condamnatului de asistență juridică poate apărea în proceduri de la cele mai simple (cele vizând condițiile carcerale, de alimentație, de cazare), la cele medii (vizând dreptul la muncă, la vizite, la pachete, etc) și până la cele mai complexe din punct de vedere juridic, cele vizând contestațiile privind sancțiunile aplicate, modificarea regimului de executare sau liberarea condiționată. Toate aceste proceduri judiciare în care condamnatul poate avea nevoie de asistență juridică îl vor pune pe condamnat în situația de a-și apăra drepturile și interesele prezumat legitime în fața comisiei de stabilire a regimului de executare, a judecătorului de supraveghere, a comisiei de liberare condiționată, etc. Regretabil, sunt extrem de puține cazurile în care în procedurile amintite anterior, condamnatul este *efectiv asistat de aparator*, situația cea mai fericită până acum este aceea în care condamnatul beneficiază de asistență juridică anterior procedurilor, dar cea mai frecventă situație este cea în care, în procedurile amintite condamnatul „beneficiază de asistență juridică” de la alți condamnați mai *experimentați*, veterani ai penitenciarului sau foști profesioniști ai dreptului ajunși, regretabil, persoane condamnate.

Am avut în vedere în mod distinct procedurile judiciare în care avocatul *poate să-l asiste* pe condamnat, proceduri judiciare în care avocatul *poate să-l reprezinte* pe condamnat, iar pe de altă parte am analizat procedurile judiciare în care considerăm ca avocatul *trebuie să-l asiste sau reprezinte* pe condamnat, chiar sub sancțiunea nulității absolute a întregii proceduri desfășurate în lipsa acestuia

Am formulat propuneri *de lege ferenda* în care asistenta juridică să fie cel puțin încurajată, prin prezenta apărătorului alături de condamnat, iar în unele cazuri chiar obligatorie, astfel cum, sub sancțiunea nulității absolute, aceasta este obligatorie în faza de judecată.

Tot astfel, propunerile noastre *de lege ferenda* au vizat, pe lângă norme juridice existente în dreptul național, dar pe care le considerăm perfectibile, și înființarea de instituții juridice noi, existente în alte state europene, salutare în domeniul apărării drepturilor persoanelor private de libertate, cum ar fi instituția *avocatului de penitenciar* (Italia), a asociațiilor de avocați specializați în dreptul execuțional penal și care activează pe lângă fiecare penitenciar (Franța) sau a organismelor publice care garantează supravegerea respectării drepturilor persoanelor private de libertate (cvasitotalitatea statelor europene)

PREZENTAREA LUCRĂRII

Lucrarea este împărțită în patru secțiuni, fiecare secțiune fiind divizată în capitole și subcapitole și încheindu-se cu un capitol destinat concluziilor secțiunii respective. La finalul lucrării am dedicat o secțiune specială concluziilor generale.

Secțiunea I se intitulază “*Dreptul la apărare al persoanei private de libertate în procesul penal. Scurt istoric european și național*” și detaliază evoluția istorică a dreptului la apărare a persoanei private de libertate în context european, pornind de la perioada antică, axându-ne în principal pe primele încercări de afirmare a dreptului la apărare în procesul penal în Grecia și în Imperiul Roman.

Am continuat apoi cu studiul dreptului la apărare din epoca medievală, oprindu-ne la influența religioasă și apoi la perspectiva laică asupra dreptului la apărare în procesul penal. Epoca luminilor, care a făcut obiectul interesului nostru în următorul subcapitol, este cea în care deja începe să se întrevadă o primă concretizare a dreptului la apărare a persoanei private de libertate, prin perspectiva lui Cessare Beccaria, care critică arbitrarul privării de libertate, și a lui John Howard asupra instituției privării de libertate și a pedepsei.

Capitolul 2 al secțiunii este dedicat evoluției dreptului la apărare a persoanei private de libertate în contextul istoric al sistemului penitenciar românesc, urmărind evoluția acestuia din perioada antică de la Burebista, până în evul mediu, unde acest drept este într-o formă rudimentară.

Ne-am oprit apoi la perioada antebelică și am examinat rolul, obligațiile și drepturile apărătorului persoanei private de libertate în contextul actelor normative ale vremii, și care culminează cu *Condica de procedură criminalicească* din 1852, prin care se impun procurorilor curților apelative criminalicești îndatoriri precum vizitarea temnițelor o dată pe lună, ocazie cu care aceștia trebuiau să se intereseze de fiecare osândit în parte.

Considerăm că putem vorbi pentru prima dată în adevăratul sens al cuvântului de dreptul la apărare și asistență juridică în procesul penal odată cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza și prevederile Codului de procedură penală din 2 decembrie 1864 al Principatelor române. În acest Cod de procedură penală sunt cuprinse pentru prima dată dispoziții procesuale

penale prin care se trasează coordonatele dreptului la apărare a persoanelor bănuite a fi comis fapte penale private de libertate, drepturile personale ale acestora la apărare, precum și relațiile lor cu apărătorul. Tot astfel, se instituie sancțiunea nulității actelor procesuale efectuate față de persoana privată de libertate în situația în care nu beneficiază de apărător ales sau numit din oficiu.

În ce privește perioada modernă și interbelică din România, putem spune că, drepturile persoanei private de libertate la apărare, existente pentru prima dată în Codul lui Cuza, primesc noi valențe și o consacrare laudabilă în actele normative ale acestei epoci, relevante fiind în acest context Legea pentru organizarea penitenciarelor și instituțiilor de prevenție” din iulie 1929, prin care se încearcă aplicarea sistemului progresiv de executare a pedepselor, acest sistem fiind bazat pe ideea începerii de către deținut a pedepsei cu o perioadă mai grea, iar pe măsura reeducării, urmau a i se acorda diverse facilități.

Cu adevărat marcant și progresist în privința dreptului la apărare al persoanei private de libertate este Codul penal și Codul de procedură penală din 1936, numit și Codul de procedură penală „Regele Mihai I”.

Acesta marchează un real și evident progres cu privire la dreptul la apărare al persoanelor private de libertate, în Titlul V din Codul de procedură penală „Regele Mihai I” intitulat „Părțile, procurorii și apărătorii” se instituie cadrul legal al protecției dreptului la apărare a inculpatului, exercitat prin apărător, cu norme de protecție distincte pentru situația inculpatului arestat.

O epocă întunecată, nu doar privitoare la dreptul persoanelor condamnate în România este perioada comunistă. Întemeiat se reține în cadrul raportului Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România din 2006 că „*Închisoarea, locul unde se execută pedeapsa și sunt disciplinați infractorii, a devenit în România comunistă locul în care s-a petrecut eliminarea, reeducarea, torturarea, supravegherea și distrugerea fizică și psihică a tuturor celor care se opuneau, ar fi putut să se opună sau nu puteau accepta noua ordine politico-economico-socială dispusă de autoritățile comuniste*”¹.

Am considerat interesant să amintim și să descriem în acest context, cu titlu de exemplu elocvent, primul proces celebru din perioada Republicii Populare Române, ulterior datei istorice de 23 august 1944, emblematic în privința dreptului la apărare în procesul penal și anume așa numitul *Proces al grupului de complotiști și sabotori*. Acesta a început cu ședința din 27 octombrie 1948 și avea ca scop să condamne, în ciuda dreptului la apărare exercitat de o manieră profesionistă de avocați, „*banda de complotiști, spioni și sabotori în frunte cu Auschnitt, Popp și Bujoiu... dovedind cu prisosință că acest grup criminal s’a pus în fruntea unui complot îndreptat împotriva Statului democratic popular, împotriva independenței și suveranității poporului român*”. Relevanța acestui exemplu în cadrul temei de cercetare rezidă în demonstrarea deopotrivă a elocinței apărătorilor inculpaților,

¹Raportul Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, 2006, 231.

cât și a evidentei inutilități a demersurilor persuasive juridice ale acestora, raportat la contextul politic al vremii.

Secțiunea a II-a se intitulează “*Exercitarea dreptului la apărare și la asistență juridică a persoanei private de libertate în contextul legislației naționale contemporane*”. În cadrul acestei secțiuni, în cuprinsul primelor capitole am tratat noțiunile esențiale relevante pentru tema cercetării. Am detaliat astfel perspectiva legislativă și doctrinară asupra dreptului la apărare în general, asupra instituției apărătorului și asistenței juridice în procesul penal.

Ne-am aplecat cu precădere asupra exercitării dreptului la asistență juridică a persoanelor private de libertate explicând și exemplificând modalitățile de exercitare, particularități, limite și îngrădirile pe care avocatul le are de înfruntat în exercitarea funcției de apărător în mediul carceral. Astfel, am detaliat concret modalitatea de asigurare a dreptului la asistență juridică prin punerea la dispoziție a spațiului și facilităților necesare, așa cum sunt ele reglementate *de lege lata*, însă, sesizând faptul că reglementarea actuală poate fi îmbunătățită, am formulat în cadrul acestei secțiuni și propunere *de lege ferenda*.

Considerăm că reglementarea actuală privitoare la dreptul la apărare al persoanei private de libertate este deficitară sub două aspecte.

Întâi, așa cum remarcam mai sus, constatăm o practică neunitară la nivelul instanțelor de judecată competente să judece în materia asigurării exercitării drepturilor persoanelor private de libertate², în materie disciplinară³, precum și în materia stabilirii ori a schimbării regimului de executare a pedepselor ori măsurilor privative de libertate⁴ cu privire la asigurarea asistenței juridice. Așa cum anticipam mai sus, considerăm oportună introducerea unei dispoziții legale care să prevadă obligativitatea asistenței juridice a persoanei private de libertate în toate situațiile în care aceasta apare în fața judecătorului desemnat cu supravegherea privării de libertate sau a instanței de judecată, mai ales că cele două proceduri au influență majoră cu privire la momentul în care persoana privată de libertate dobândește vocație pentru liberare condiționată, știut fiind că deținuții se pot elibera doar din regim semi-deschis sau deschis, iar sancțiunile aplicate pe perioada detenției sunt importante la deliberarea comisiei de liberări.

Apreciem sub acest aspect că, opțiunea legiuitorului în sensul asigurării asistenței juridice obligatorii în cazul suspectului ori a inculpatului privat de libertate, exprimată la nivel normativ prin art. 90 C.pr.pen., nu s-a făcut în considerarea calității de suspect ori de

²Potrivit art. 56 alin. (9) din Legea nr. 254/2013, împotriva încheierii judecătorului de supraveghere a privării de libertate, persoana condamnată și administrația penitenciarului pot formula contestație la judecătoria în a cărei circumscripție se află penitenciarul, în termen de 5 zile de la comunicarea încheierii.

³Potrivit art. 104 alin. (9) din Legea nr. 254/2013, împotriva încheierii judecătorului de supraveghere a privării de libertate, persoana condamnată și administrația penitenciarului pot formula contestație la judecătoria în a cărei circumscripție se află penitenciarul, în termen de 5 zile de la comunicarea încheierii.

⁴Art. 39 și art. 40 din Legea nr. 254/2013 – competența în aceste proceduri e dată aceleiași instanțe – judecătoria în a cărei circumscripție se află penitenciarul.

inculpat a persoanei respective, ci în considerarea statutului acesteia de persoană lipsită de libertate.

Propunerea noastră *de lege ferenda* în care asistența juridică să fie obligatorie, astfel cum, sub sancțiunea nulității absolute, aceasta este obligatorie în faza de judecată, pornește tocmai de la aserțiunea instanței de contencios constituțional conform căreia „*dreptul la apărare nu poate fi confundat cu dreptul la asistență juridică obligatorie, primul fiind garantat în toate cazurile, iar cel de-al doilea fiind creat de legiuitor, care stabilește și cazurile în care se consideră că este necesar*”. Tocmai aici considerăm că ar fi oportună intervenția legiuitorului, în sensul reglementării asistenței juridice obligatorii, sub sancțiunea nulității absolute

În al doilea rând, constatăm că, din perspectiva dreptului la apărarea persoanei lipsite de libertate, în sensul prevederilor art. 24 alin. (1) din Constituție, în cazul măsurilor preventive privative de libertate, legiuitorul a simțit nevoia de a menționa expres *garantarea* acestuia în cazul persoanelor care execută măsura arestării preventive în centrele de reținere și arestare preventivă (Capitolul I din Titlul IV al Legii nr. 254/2013). Această prevedere nu se regăsește însă în normele care reglementează executarea măsurii arestării preventive în penitenciare (Capitolul II din Titlul IV al Legii nr. 254/2013) și nici în normele care reglementează executarea măsurii preventive a arestului la domiciliu (Capitolul III din Titlul IV al Legii nr. 254/2013). Această diferență de reglementare considerăm că este nejustificată.

Așa cum arătam, considerăm că trebuie armonizată diferența de reglementare între garantarea dreptului la apărare a persoanei private de libertate în funcție de statutul acesteia (persoană condamnată definitiv, arestată preventiv, arestată la domiciliu, în executarea arestului anterior sau ulterior sesizării instanței)

Secțiunea a III-a este dedicată “*aspectelor de drept comparat relevante privitoare la asigurarea dreptului la asistență juridică a persoanelor private de libertate din perspectivă europeană*”.

Am examinat perspectiva europeană, prin prisma documentelor internaționale, asupra dreptului la apărare a persoanelor private de libertate, apoi am examinat perspectiva constituțiilor unor state europene asupra garantării dreptului la apărare în general, și a persoanelor private de libertate în special.

Un subcapitol distinct am dedicat legislației speciale a unor state europene (Franța, Belgia, Germania, Spania), cu privire la dreptul la apărare a persoanelor private de libertate, încercând să surprindem garanțiile superioare pe care aceste state le conferă în acest domeniu, cu scopul de a le prelua sub formă de propuneri de lege ferenda.

Astfel, spre deosebire de reglementarea internă, în statele europene sunt reglementate o serie de instituții independente, care garantează asigurarea exercitării dreptului la apărare în cazul persoanelor private de libertate – *garante dei detenuti* – Italia, *contrôleur général*

des lieux de privation de liberté – Franța, *bundesstiftungopfer hilfe* – Germania, *defensor del pueblo* – Spania.

În concluzie, deși este evident că România a făcut pași importanți în direcția asigurării asistenței juridice pentru deținuți, există încă loc pentru îmbunătățiri semnificative pentru a se asigura că toți deținuții beneficiază de un acces adecvat la justiție și că drepturile lor fundamentale sunt respectate pe deplin, în conformitate cu standardele europene.